

**1-mavzu: Falsafa faniga kirish. Fanning predmeti.
Falsafa fanini bo'lg'usi pedagoglarda o'qitilishining
nazariy-amaliy ahamiyati**

Reja

- 1. “Falsafa” va “dunyoqarash” tushunchalari, ularning mohiyati va aloqadorligi**
- 2. Falsafa fanining predmeti. Falsafaning bahs mavzulari**
- 3. Falsafa fanini bo'lg'usi pedagoglarda o'qitilishining nazariy-amaliy ahamiyati**

Har qanday fanni o'rganish dastavval "bu fan nimani o'rganadi?" degan savolga javob berishdan boshlanadi.

Masalan

Astronomiya

Biologiya

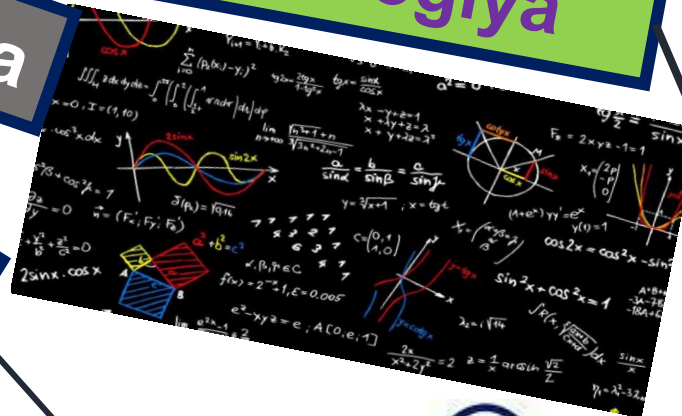
Matematika

Fizika

Sotsiologiya

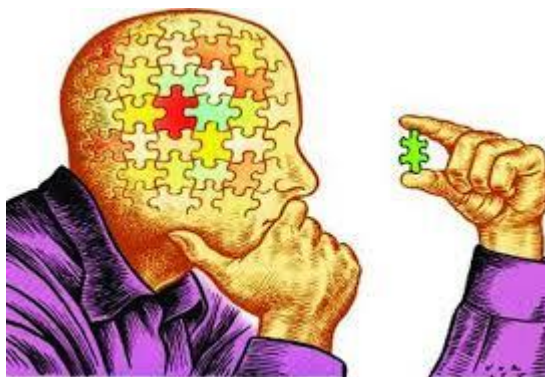
Falsafa-chi,
u nimani
o'rganadi

?

Falsafa

Borliqni ya'ni tabiat, jamiyat, inson va uning tafakkuri taraqqiyotining eng umumiy qonunlarini o'rganuvchi umummetodologik fandır.

Фалсафа ва фаннинг фарқли жиҳатлари

Фалсафа:

Фалсафа илмий билимлар ва далиллардан кенг фойдаланади, бироқ унинг узил-кесил хулосалари ишончли деб ҳисобланиши мумкин эмас, зеро улар асосан файласуфларнинг субъектив фикрлари ва мулоҳазаларига асосланади.

Фан:

Фан моҳият-эътибори билан исботланган ва синалган билимлар олишга ҳаракат қилади, бунда олинган билимларни текшириш ёки рад этиш имкониятининг мавжудлиги бу билимлар ҳақиқийлиги ва илмий жиҳатдан асосланганлигининг муқаррар шарти ҳисобланади.

Фалсафа ва фаннинг фарқли жиҳатлари

Фалсафа:

Фалсафада ягона тил ва
ягона тизим мавжуд эмас,
фикрларнинг ранг-баранглиги
меъёр саналади.

Фан:

Фанда эса, монизм ҳукм суради,
чунки ҳеч бўлмаса фаннинг
у ёки бу муайян соҳасидаги асосий тамойиллар,
қонунлар ва категориялар тизимига нисбатан
ёндашувлар бирлиги албатта мавжуд бўлади.

Фалсафий билимларни тажрибада
синаш мумкин эмас

“Falsafa”

yunon tilidan olingan bo'lib, “phileo” – “sevaman” va “sofia” – “donishmandlik” so'zlaridan olingan bo'lib, “donishmandlikni sevish” degan ma'noni anglatadi.

Falsafa so'zini ilk bor qadimgi yunon mutafakkiri Pifagor miloddan avvalgi VI asrda tayyor holda (afsonalar, rivoyatlar, an'analar orqali) avloddan avlodga o'tuvchi bilim va inson o'z aqliga tayanib, mushohada yuritish va borliqni tanqidiy tushunish yo'li bilan bilib olishi mumkin bo'lgan bilimni farqlash maqsadida ishlatgan.

**Falsafaning
obyekti**

“Inson va olam” tizimi

**Falsafaning
predmeti**

“Inson va olam” tizimidagi eng umumiylikdir

Falsafa

bu **dunyoqarash** bo'lib, insonning uni o'rab turgan olamga bo'lgan munosabati haqidagi qarashlarning yig'indisidir.

Dunyoqarash

Insonning tevarak atrofini qurshab turgan voqelik to'g'risidagi, olamning mohiyati, tuzilishi, o'zining undagi o'rni haqidagi qarashlar, tasavvurlar, bilimlar, munosabatlar tizimidir.

Subyekti

alohida individlar, ijtimoiy guruhlar, sinflar va jamiyat hisoblanadi

ДУНЁҚАРАШ ТУШУНЧАСИ

Дунёқараш – инсоннинг ўзини қуршаган борлиққа ва ўз-ўзига бўлган муносабатлар тизими, шунингдек уларнинг мазкур муносабатлар билан белгиланган ҳаётий идеаллари, эътиқодлари, билиш ва фаолият тамойиллари, қадрият ва мўлжалларидир. **Н.Шермуҳаммедова**

Дунёқараш - аввало, инсон ўзини ва дунёни зарурий равишда англаши, тушуниши, билиши ва баҳолаши натижасида юзага келган хулосалари, билимлари асосида шаклланган умумлашмалар тизимидир. **Э.Юсупов**

Дунёқарашнинг тузилиши

ДУНЁНИ СЕЗИШ – бу ўзини қўршаган дунёни сезгилар ёрдамида ҳиссий идрок этишидир. Бунда туйғулар, кайфият дунёни гўёки рангларга бўйяди, унинг образини субъектив, соф индивидуал сезгилар орқали акс эттиради. Масалан, бемор одамга ҳаддан ташқари ёруғ бўлиб туюлиши мумкин бўлган нур, соғлом одам учун нормал бўлади; дальтоник ранглар гаммасини, кўриш қобилияти нормал бўлган одамга қараганда бутунлай бошқача идрок этади. Бундан дунёни сезишнинг ҳар хил, хусусан оптимистик, пессимистик, фожеавий типлари келиб чиқади.

ДУНЁНИ ИДРОК ЭТИШ – бу атроф борлиқни идеал образларда тасаввур қилишидир. Дунёни идрок этиш тўғри ёки нотўғри бўлиши, яъни борлиққа мос келмаслиги мумкин. Бу ҳолда борлиқ нотўғри тасаввур қилинади ёки иллюзиялар, сув парилари, алвастилар, кентаврлар ҳақидаги тасаввурларга ўхшаш фантазиялар пайдо бўлади.

ДУНЁНИ ТУШУНИШ – инсоннинг ва уни қўршаган дунёнинг моҳиятини аниқлаш, шунингдек табиатда юз берувчи воқеалар ва жараёнларнинг ўзаро алоқаларини тушунишига қаратилган ақлий-билиш фаолиятидир.

Dunyoqarashning tarixiy shakllari

```
graph TD; A[Dunyoqarashning tarixiy shakllari] --> B(Kundalik dunyoqarash); A --> C(Mifologik dunyoqarash); A --> D(Diniy dunyoqarash); B --- E[ ]; C --- E; D --- E; E --- F(Falsafiy dunyoqarash);
```

**Kundalik
dunyoqarash**

**Mifologik
dunyoqarash**

**Diniy
dunyoqarash**

**Falsafiy
dunyoqarash**

Kundalik dunyoqarash

oila, urugʻ, qabila doirasidagi munosabatlar, avloddan-avlodga oʻtib borgan koʻrgazmali-hissiy obrazlar, kundalik xatti-harakatlarni amalga oshirishga oid insonlar ongida shakllangan qarashlari, tasavvurlarni oʻzida mujassamlashtirgan dastlabki dunyoqarash shakli.

Mifologik dunyoqarash

atrof-olamda roʻy berayotgan voqea-hodisa va jarayonlarni gʻayritabiiy kuchlarga bogʻlash vositasida afsonalar, ertaklar, rivoyatlar orqali insonlar ongida shakllangan eng qadimgi dunyoqarash shakllaridan biri

Xususiyatlari

Antropomorflik-ya'ni tabiat hodisalarini inson bilan analogiya qilgan holda tushuntirish. Tabiat hodislariga insonga xos hissiyotlar, xohish, nafrat, azoblanish va h.k.larni ham taalluqli deb hisoblanadi.

Deskriptivlik (“tasvirlovchi”) – hodisalarni tasvirlovchi hikoya tarzida tushuntirish, afsona tarzida; asosiy qahramonlar – xudolar oʻziga xos insonlar tarzida tasvirlanadi (mas., Neptun, Zevs, Apollon va b.)

Sinkretizm (ajralmaganlik, yaxlitlilik) – sub'ektiv va ob'ektiv olamning yaxlitligi. Inson oʻzini tabiatdan ajratib qaramaydi.

Sehrgarlik bilan aloqadorlik. Bu xususiyat ancha rivojlangan ibtidoiy jamoa ongiga xos boʻlib, shamanlar, sehrgarlar va boshqalarning hatti-harakatlarida ifodalanib, ularda inson tanasi, hayvonlar va oʻsimliklar toʻgʻrisida ilmiy bilimlarning dastlabki unsurlari boʻlgan.

Зевс

Фемид

Юнон мифларида асосий эътиборни борлиқнинг пайдо бўлиш тартиби билан биргаликда социал иреархияга қаратилган бўлиб, унда жамиятда худолар ва инсонларнинг тутган мавқеи, кимнинг-кимга буйсуниши, кимнинг қайси соҳаларни бошқариши ҳамда бошқа соҳаларга аралашмаслиги ва ҳоказо масалалар ечимига қаратилган.

Геракл

Посейдон

**Diniy
dunyoqarash**

Butun borliqni, unda ro'y berayotgan voqea-hodisa va jarayonlarni yaratuvchisi, boshqaruvchisi borligiga ya'ni Xudoga ishonishga asoslangan qadimgi dunyoqarash shakllaridan biri.

Asosini

Din tashkil etadi

DIN

Borliqni yaratuvchi va boshqaruvchi, adolatning yuksak namunasi, moddiy olamga xos bo'lmagan va ayni vaqtda barkamollikning Oliy ko'rinishi sifatida tushuniluvchi Oliy Zotga, ya'ni Xudoga nisbatan munosabat, tasavvur, urf-odat va marosimlar majmuidir.

ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШ.

Дунёқарашнинг тарихан иккинчи шакли *дин*дир.

Дин сўзи арабчадан таржимада эътикод, ишонч, ишонмок деган маъноларни англатади.

Диний дунёқараш одамларнинг гайритабиий нарсалар (худолар, «олий ақл», қандайдир абсолют ва ш.к.)га бўлган эътиқодига асосланувчи тегишли хулқ-атвори ва ўзига хос ҳаракатларидир.

Агар мифологияда *анъанага*, ривоят қилувчининг, яъни оқсоқолнинг *обрўсига* эътикод кучли бўлса, динда гайритабиий нарсаларга эътикод биринчи ўринда туради, олий кучлар номидан ривоят қилувчи рухонийлар обрўси эса иккинчи даражали рол ўйнайди.

Хуллас, дин мураккаб маънавий тузилма ва ижтимоий-тарихий ҳодиса бўлиб, унда эътиқод муқаррар тарзда биринчи ўринга қўйилади ва ҳамisha билимдан устун туради.

дунёкарашни шакллантириш функцияси
бўтун борлик қачон ва нима учун пайдо
бўлган ва бунда ғайриоддий қучнинг
оламшумул роли қандай намоён бўлган,
деган саволларга жавоб беради.

тартибга солиш функцияси одамлар
хулқ-атворини тартибга солувчи
тегишли меъёрлар ва қоидаларни
белгилайди.

**Диннинг
асосий
функциялари.**

коммуникатив функцияси
мулоқот ва шахслараро
алоқаларнинг муайян типини
таъминлайди, жамиятнинг
жиқслашувчи ва яхлитлигига
қўмаклашади.

компенсатор функцияси етишмаётган
ахборот, диққат-эътибор, ғамхўрлик
ўрнини тўлдиради, ҳаёт маъноси,
истикболлар ва шу қабиларнинг
йўқлигини сездирмайди, яъни
инсоннинг қўндалик ҳаётда
қондирилмаган эҳтиёжлари ўрнини
тўлдиради.

Диний эътиқодларнинг тарихий шакллари.

Фетишизм у ёки бу предметни мўжизакор хислатларга, одамлар ҳаётига таъсир кўрсатиш қобилиятига эга деб ҳисоблайди. Бундай предмет илоҳийлаштирилади, сиғиниш ва топиниш объектига айланади.

Анимизм (лот. *anima* – жон) – нафакат одамлар, балки ҳайвонлар, предметлар ва борлик ҳодисаларини ҳам гўё руҳ, жон бошқариб туришига ишониш. Анимизм нуқтаи назаридан бутун дунё руҳли ва жонлидир.

Тотемизм негизини муайян одамлар гуруҳининг тотем, яъни сиғиниш объекти саналган аجدод деб эълон қилинадиган у ёки бу ҳайвон, ўсимлик, предмет билан умумий келиб чиқишига бўлган ишонч ташкил этади, зеро тотем мазкур жамоа ёки уруғнинг қудратли ҳомийси, ҳимоячиси ҳисобланади, уни озиқ-овқат ва шу қабилар билан таъминлайди. (Ҳиндистонда Хонумон маймуни, сугир, турли қабилаларда у ёки бу илоҳий предмет)

ФАЛСАФИЙ ДУНЁҚАРАШ.

Дунёқарашнинг
аввалги шакллари
– миф ва диндан
фарқли ўлароқ,
фалсафа дунёни
эътиқод ва
туйғуларга
таяниб эмас,
балки ақл ва
билимларга
таянган ҳолда
тушунтиради.

Фалсафий
дунёқараш дунёни,
борликни ақлий
жиҳатдан
умумлаштириб
тушунтирувчи
назарий қарашлар
тизими дир.

Фалсафий дунёқараш -
бу аслида мантикий
таҳлил ва
умумлаштиришлар,
мантикий муҳокамалар
ва хулоса чиқаришлар,
мантикий исботлар ва
радиялар асосида
назарий фикр
юретишлар орқали
дунёни, борликни
тушуниш, тушунтириш,
баҳолаш ва изоҳлаш дур.

Фалсафий дунёқараш кўб
кўрона эътиқодлар, ҳаёлий
образлар тўғрисидаги
тасаввурлар ва
тушуinchаларга эмас, балки
инсоннинг борлиққа
муносабати тўғрисидаги
эркин, танқидий ва айна
вақтда умумий ақлий
мушоҳадаларига, назарий
умумлашмаларига
асосланали. Фалсафий
дунёқарашла инсон
табиатнинг бир қисми
сифатидагина эмас, балки
алоҳида ўзига хос борлик,
сифатида қаралади.

ФАН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ АСОСИЙ БОСҚИЧЛАРИ

Илк фан тараққиёти босқичи милоддан
Аввалги I-асрдан XVI асргача

Классик XVI-асрдан XIX – аср охиригача

Ноклассик XIV-аср охридан XX-асрнинг
70-йилларигача

Постноклассик XX – асрнинг
70- йилларидан ҳозирги давргача

Фалсафа асосий масаласининг гносеологик жиҳати

Эмпиризм – асосчиси Ф.Бэкон, эмпиристлар билимнинг асосида фақат тажриба ва ҳиссий туйғулар ётади, онда тажрибадан олдин ҳеч нарса мавжуд эмас, деган фикрни илгари суради.

Рационализм – асосчиси Р.Декарт, рационалистлар ҳақиқий (ишончли) билим фақатгина ондан келтириб чиқарилган бўлиши керак ва билим ҳиссий тажрибага боғлиқ эмас, деган фикрни илгари суради.

Иррационализм – асосчилари Ф.Ницше, А.Шопенгауэр, иррационалистларнинг фикрича, рационалистларнинг фикрлари ички мантикқа эга эмас, шунинг учун ҳақиқий билимни фақат ақл билан тўла тушунтириб бўлмайди.

Гностицизм – асосчилари материалистлар, гностиклар билишнинг ҳозирги ҳолати ва келажагига оптимистик руҳда қарайдилар. Уларнинг фикрича, дунёни билиб бўлади, билим олиш имконияти эса, чекланмаган.

Агностицизмнинг энг кўзга кўринган вакили И.Кант, агностиклар инсоннинг дунёни билишини инкор этади, яъни дунёни англаб бўлмайди, англаш имкониятлари инсоннинг билиш имкониятлари билан чекланган деб ҳисоблайди.

Фалсафанинг функциялари

Дунёқарашлик функцияси:
фалсафий билимларнинг асосий хусусияти бўлиб, инсонни борлик, материя, табиат, жамият, инсон, инсон онги ва тафаккури, инсонни дунёнинг билиш ҳақидаги энг умумий қарашлари билими билан қуроллантирадиган функциясидир.

Методологик функцияси:
фалсафа методология сифатида тиббиёт илми тараққиётининг конкрет тарихий шароитлари билан қонуниятли алоқасини тушунишга, илмий кашфиётлар ва Уларнинг тадбиқ этилишини ижтимоий қийматини ва умумий истикболини чуқурроқ англашга ёрдам берадиган функциясидир.

Гносеологик функцияси:
фалсафа дунёни билиш
асосида уни
ўзгартиришда инсонни
фаол фаолият кўрсатишга
ундайд. Шу билан бирга
фалсафа амалий ва
назарий масалаларни хал
килишда катта роль
ўйнайди. Буларни барчаси
фалсафанинг гносеологик
функциясида намоён
бўлади.

Ижтимоий функцияси:
Фалсафа инсоннинг
ижтимоий табиатини ва
моҳиятини очиб бериш
билан бирга, у инсоннинг
табиатга муносабатини,
жамият-нинг табиат билан
узвий боғлиқлигини
кўрсатиб беради,
шунингдек инсоннинг
табиатга ғамхўрлик билан
муносабатда бўлишини
ўргатадиган
функциясидир.

Тарбиявий функцияси:
бўлиб, фалсафанинг бу
функцияси кишининг
аклий жиҳатдан камол
топишида, назарий
тафаккурнинг қарор
топишида, жамият-нинг
етук кишиси бўлиб
етишишида юксак ғоявий
мустаҳкам эътикод руҳида
тарбиялашда илмий
дунёқарашни қарор
топтиришда муҳим роль
ўйнайди.

**Интегратив
функцияси:** реал
борлиқнинг янги
объектлари ва
ходисалари
инсоннинг назарий
тадқиқотлари
соҳасидан ўрин
олиши, шунингдек,
илгари маълум
даражада англаб
етилган нарсалар ва
ходисаларни янада
чуқурроқ ўрганиш
учун бирлашишга
эҳтиёж.

**Маданий
функцияси:**
Одамлар
дунёқарашини
кенгайтириш,
уларда билишга
қизиқиш
уйғотиш, назарий
фикрлаш
маданиятини
шакллантириш

**Ахлоқий
функцияси:**
Одамларнинг у
ёки бу жамиятда
қарор топган
муносабатлар
таъсирида
шаклланувчи
хулқ-атвори.

